

6. Валовой Д. Рыночная экономика. — М.: ИНФРА-М, 1997. — С. 209.
7. Там же. — С. 20, 21, 22.

Анотації

***Вдовиченко А. Н., Нагайник В. А.* Историческая ответственность научной интеллигенции и власти за будущее Украины.**

Анализируется ход реформ, констатируется, что их теоретическая база не была подготовлена, а властные структуры слепо копировали либерально-конъюнктурную модель развития. Утверждается, что только та власть может быть эффективной, которая опирается на выводы науки.

***Vdovichenko A. N., Nagainik V. A.* The historical responsibility of scientific intelligentsia and government for the future of Ukraine.**

Analyzing the course of the reforms the author states that the theoretical base was not prepared and the government bodies copied blindly the liberal-market model of development. It is also stated that only that power that is based on the conclusions of science can be effective.

Н. М. Кіндрачук

УЧАСТЬ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

Прийняття Конституції України 1996 року без сумніву належить до низки доленосних та переломних моментів новітньої історії України. Ця надзвичайна подія у житті українського суспільства стала втіленням національної ідеї та засвідчила більш високий етап розвитку демократії, дала могутній імпульс для становлення та утвердження української державності.

Беручи до уваги той факт, що питання про визначальність тієї чи іншої політичної сили в розробці та прийнятті національного законодавства України є дискусійним, дана тема є надзвичайно актуальною в умовах незалежності України і вимагає особливого підходу у вивченні.

Таким чином, основною метою даної статті є вивчення та дослідження участі НРУ в розробці національного законодавства, перш за все, у встановленні основних принципів і прийнятті нової Конституції України, яка стала програмою подальшого

розвитку держави у політичному, економічному, соціальному, культурному відношеннях і документом для входження України до європейського й світового співтовариства.

Питання ролі Народного Руху України як організатора націонал-демократичних сил у конституційному процесі частково розглянуто в дослідженнях з історії Руху. Це праці таких авторів, як: С. Кульчицький “Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні” [1], Г. Гончарук, О. Шановська “Національна ідея і Народний Рух України” [2], Ю. Діденко “Народний Рух України у державотворчих процесах України (1989–2002)” [3]. Однак, в науковій літературі дана тема не дістала достатнього всебічного висвітлення, тому вимагає свого подальшого дослідження.

В центрі уваги даної статті — зміст та основні напрямки практичної діяльності НРУ в розробці та прийнятті Конституції України, вміння відстояти власну позицію в Основному Законі про українську державу, про український народ, про державну мову, символіку, права людини, які є основою процесу державотворення.

Припинення існування СРСР та здобуття Україною незалежності обумовили глибоке, інтенсивне оновлення конституційного законодавства.

Конституційний процес в Україні розпочався з прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет 16 липня 1990 року та пройшов ряд етапів, серед яких: внесення змін до чинної Конституції України 1978 р.; прийняття окремих законів у галузі конституційного законодавства; підготовка проекту нової Конституції.

Розпочалася боротьба між різними політичними партіями за лідерство у конституційному процесі, у формуванні та вираженні політичної волі громадян, за представництво у законодавчих та виконавчих органах влади.

Та роль лідера й організатора націонал-демократичних сил у конституційному процесі виконував Народний Рух України — єдина політична організація цієї ідеологічної течії, яка за результатами парламентських виборів 1994 року спромоглася створити у Верховній Раді власну фракцію. До речі, найбільша кількість кандидатів від правого блоку, враховуючи довибори взимку 1995 — навесні 1996 рр., була обрана від НРУ — 5,3 %

(22 особи) та УРП — 2,7% (11 осіб) [4]. Отож, порівнюючи політичний потенціал правих сил, саме НРУ можна вважати впливовим учасником політичних змагань, що розгорнулися в країні навколо прийняття Основного Закону з особливою гостротою після обрання в 1994 р. нового парламенту.

Розробка й прийняття нової Конституції України були чи не найголовнішими завданнями в діяльності Руху. Без Конституції Україна не мала правової основи державності, незавершеним залишався довгий процес юридичного оформлення незалежної держави, були відсутні правові основи демократії.

Знайомство з проектом Конституції від 26 жовтня 1995 р., який після довгого очікування був поданий Конституційною комісією, викликало занепокоєння й тривогу в депутатів у тому плані, що якби вона була такою прийнята, то обслуговувала б одну партію і цим самим обмежувала діяльність інших політичних партій.

В. Чорновіл так оцінив проект 1995 р.: “Знайомство з проектом Конституції України... навіює глибокий смуток і ще глибшу тривогу. За усієї своєї підкресленої антипартійності, запропонована Конституція, якби була прийнята, відверто і навіть цинічно обслуговувала б одну-єдину партію — партію влади” [5]. Отже, на думку лідера Народного Руху України проект Основного Закону потребував радикальних змін.

Він виступив проти кількох положень, які ввійшли до проекту Конституції. По-перше — антинаціональна спрямованість проекту. На думку В'ячеслава Максимовича, мовна проблема трактується надто широко. Настільки широко, що фактично залишає шпарки для введення кількома регіонами як офіційної, або навіть ще однієї державної — російської мови. По-друге — антидержавна спрямованість. Лідер НРУ вважає, що Конституція не передбачає відповідальності за заклики до розвалу держави, окрім випадків закликів до збройної боротьби. І нарешті, третій, антипартійний напрямок проекту Конституції полягає в тому, що лише в одному місці документу мимохідь згадується про існування політичних партій, у той час як партія, за словами В. Чорновола, це — основа політичної структури держави [6].

Потрібно, доводить лідер Руху: “більш ширше записати в Конституцію про партії, про парламентські вибори на пропор-

ційно-мажоритарній системі, суворіше виступати за професійний парламент, щоб сюди не могли потрапити представники державної влади. Необхідно надати право Президенту розпускати парламент. Та поки що наше головне завдання — добитися, щоб парламент прийняв проект за основу”[7].

Окрім цього, Народний Рух України виступав за однопалатний парламент (І проект Конституції від 26. 10. 1995 р. передбачав існування двопалатного законодавчого органу). В’ячеслав Максимович вважав незрозумілою концепцію двопалатної Верховної Ради. “У її вигляді, в якому її нам пропонують, стверджує він, верхня палата є, по суті, тією ж адміністрацією президента, оскільки дана палата двома третинами голосів може заблокувати будь-яке рішення так званої палати громад, отож бачимо тенденцію до появи прирученого парламенту. В такому випадку, стверджує В. Чорновіл, сенат стає кишеньковим органом виконавчої влади, а така ситуація, на його думку, неприпустима” [8].

Такого принципу дотримувався й Л. Кучма, який вважав, що однопалатна Верховна Рада криє в собі загрозу некерованості, де можуть переважити якісь антидержавні сили тощо. “Я переконаний, стверджує Президент, рівновага гілок влади має бути дотримана”[9].

Треба відмітити, що позиція НРУ у конституційному процесі була непослідовною. Якщо в 1994 році, керівники Руху наполягали на опозиційності до Президента, то вже у березні 1996 року оголосили себе його союзниками, мотивуючи це вибором найменшого зла.

Так, на сторінках газети “Час-Тайм” за 29 березня 1996 року у статті “Конституція на барикадах” В. Чорновіл заявляв: “Конституцію треба приймати якнайшвидше. А проголосований 11 березня текст — єдиний проект, який можна назвати легітимним, оскільки він схвалений затвердженням Верховною Радою органом, який представляє усі три гілки влади. При всіх ганджах, які з часом можна було б усунути, запропонований проект забезпечує, однак, основи незалежної демократичної української державності” [10].

Лідер Народного Руху ще раз підкреслює: “Ми днями з величезними зусиллями прийняли проект Конституції. Ми розуміємо, що він недосконалий, але там є основи української

державності. І далі тягнути з Конституцією, і далі копірситися в ній, як пробують це робити наші дрібненькі політики та деякі дрібненькі партії, є абсолютно смішним і несерйозним заняттям. Звичайно, тут ми будемо з Кучмою”[11].

Та при цьому, фракція Руху подала свої зауваження щодо поданого комісією проекту Конституції від 11 березня 1996 р.: “Ми вважаємо зовсім недоречним друге речення ст. 10, де обмежуються функції державної мови. Знівельовано роль політичних партій, які ми пропонували визначити як основу політичної системи держави. Пропонували записати, що вибори проводяться на основі пропорційно-мажоритарної виборчої системи. Пропонували ми й посилити формулювання щодо приватної власності, зокрема приватної власності на землю. Були у нас суттєві зауваження щодо способу формування уряду, судової системи тощо. На жаль, вони не враховані. Бо наші уявлення про “краще” часто розходяться з уявленнями не тільки комуністів, а й деяких інших груп і фракцій. Досягнути консенсусу в роздертому суперечностями суспільстві неможливо, тому ми й погодилися взяти за основу проект Конституційної комісії, в якому є основне — Українська держава. Отже, на думку В. Чорновола, гальмувати сьогодні конституційний процес — це чинити замах на Українську державу”[12].

Такі зміни у ставленні керівництва Руху до президентської конституційної політики, на нашу думку, можна пояснити посиленням прокомуністичних настроїв у суспільстві, що вимагали від вітчизняних націонал-демократів, передусім НРУ, розробки нової тактики.

Під час конституційного процесу виникають ідейні протиріччя між НРУ та комуністами, які звісно, боролися за торжество суті старої Конституції УРСР. Найбільш складною виявилася проблема розподілу владних повноважень між Верховною Радою і Президентом України. Більшість депутатів парламенту не бажала передавати Президенту виконавчу владу в повному обсязі. Через це конституційний процес зайшов у глухий кут.

На сторінках газети “Правда України” В. Чорновіл наголошував: “Найголовніші відмінності між нами та комуністами такі: Вони — за радянську владу, ми — за парламентаризм. Вони проти президентства взагалі, ми — за. Вони не визнають ринкової економіки, ми за те, щоб приватна власність, зокрема

і на землю, була священною та недоторканою. Ми всіма силами домагаємося, щоб не впустити проект Конституції в трясовину обговорення, вони навпаки — блокують його, прагнуть відкласти прийняття до президентських виборів у Росії. Ліві всіляко підтримують рішення російської Держдуми, спрямованої на створення нового Союзу, ми категорично проти”[13].

Тому комуно-соціалісти, яким така держава не потрібна, — ні по-справжньому українська, ні дійсно незалежна, — які носяться з ідеями реставрації соціалізму, радянської влади й імперії, робитимуть все, щоб конституційний процес загальмувати або й зірвати [14].

За словами В. Чорновола, саме комуністи намагалися блокувати прийняття найважливіших статей Конституції, а в підсумку за неї проголосувало всього четвертина комуністів — 20 із 86, відразу ж оголошених своєю партією відступниками [15].

Негативно В. Чорновіл оцінив Олександра Мороза, який, на його думку, в прийнятті Конституції керувався особистими мотивами. “Після референдуму вкрай честолюбивий О. Мороз втрачав усяку надію як бути “другою-першою” людиною в державі, та очолити всіх лівих. Залишалося тільки керувати дрібненькою соцпартією і потроху відходити в небуття”. Ідейні мотиви лідера соцпартії були ще очевидніші: “під тиском призначеного референдуму О. Мороз рятував, що міг: однапалатний парламент, залишок Рад, антиринкову ідеологію. Мороз — не державник, а тільки експлуатує ідею української державності” [16].

Та були негативні оцінки і Руху щодо участі в конституційному процесі. Так керівник фонду “Українська перспектива” Сергій Одарич вважав, що роль, яку зіграв Народний Рух у конституційному процесі, означає політичний крах або керівництва, або всього Руху. Сліпо виконуючи всі побажання виконавчої влади, лідери Руху, на його думку, повністю відійшли від тих політичних основ, на яких створювалася ця організація [17].

На сторінках газети “Молода Галичина” теж підкреслювались недоліки в роботі НРУ: “Фракція Руху, “Державності” та “Єдності”, як найближчі союзники Президента, зривали засідання шляхом нереєстрації. Політичні партії засвідчили відсутність власної чіткої політичної стратегії та тактики дій під час

конституційної дискусії. Очевидним стало повне банкрутство керівництва компартії, з одного боку, і керівництва Народного Руху — з іншого. Слід відзначити активність НРУ, котрий одночасно провів кампанію на підтримку президентського проекту Конституції, а на парламентських слуханнях підтримав проект конституційної комісії”[18].

Ось що з цього приводу думав В. Чорновіл: “Звинувачують Рух і його лідерів... у непостійності. Ось, мовляв, не підтримували Л. Кучму на президентських виборах, а потім переметнулися на його бік. Не збагнути таким горе-аналітикам, що в наш буремний час, коли і в політику, і до влади прийшли люди перехідного періоду, які тільки будують свій світогляд і намагають правильний шлях, твердолоба постійність щодо тактики (а не стратегії) — найгірша (бо найшкідливіша!) форма безпринципності, яка викидає багатьох неповоротких лідерів на узбіччя політики”[19].

Серед практичних заходів щодо підтримки офіційної конституційної політики та дискредитації діяльності лівих політичних сил, слід насамперед назвати започатковану 26 квітня 1996 року з ініціативи Народного Руху України петиційну кампанію за прийняття Конституції та заборону діяльності КПУ. Усього за два місяці вдалося зібрати 3 млн. 411 тис. підписів на підтримку невідкладного прийняття нового Основного Закону України, а також 2 млн. 730 тис. 583 підписи за заборону КПУ.

З метою зміцнення рядів антитилових сил у конституційному змаганні НРУ був проведений ряд організаційних акцій.

19 лютого 1996 року в секретаріаті Руху відбувся третій раунд міжпартійних переговорів за участю лідерів УРП, НРУ, ХДПУ, КУН. Метою цієї наради стало узгодження основних позицій проекту Конституції й механізму її прийняття. Результатом процесу консолідації націонал-демократичних сил стала низка заяв. Була прийнята спільна заява НРУ, КУН, ДемПУ, УРП, ХДПУ про процедуру прийняття проекту Конституції України, в якій наголошувалось на тому, що на розгляд Верховної Ради може бути внесений тільки один проект, а саме — проект Конституційної комісії; Конституція може бути ухвалена у відповідності до вимог Конституційного Договору між Президентом і Верховною Радою; у разі неможливості схвалення

Основного Закону конституційною більшістю Верховної Ради України Конституцію має схвалити український народ через референдум, на який може бути винесено тільки один, доопрацьований Конституційною комісією, проект [20].

Як відомо, 26 червня Президент Леонід Кучма видав указ про проведення всеукраїнського референдуму з питання Конституції України, а в ніч з 27 на 28 червня 1996 року Верховна Рада прийняла Конституцію. До речі, НРУ був однією із небагатьох партій, що і в парламенті, і в ЗМІ відкрито підтримали ініціативу Президента щодо проведення Всеукраїнського конституційного референдуму восени 1996 р. “Нехай прийме її народ через референдум”, — наголошується у заяві депутатської фракції НРУ та групи “Державність”, надрукованій у “Час-Тіме” від 28 червня 1996 року [21].

Отже, Народний Рух України НРУ брав активну участь в розробці національного законодавства, перш за все, у встановленні основних принципів і прийнятті нової Конституції України, намагався взяти на себе роль організатора націонал-демократичних сил у конституційному процесі.

НРУ послідовно заявляв і відстоював необхідність розробки та прийняття нової Конституції України. Фракція Руху розвинула роботу з організації “Комітетів на підтримку Конституції України” та петиційну кампанію, під час якої було зібрано більше 3 млн. 411 тис. підписів на підтримку невідкладного прийняття нового Основного Закону України.

Важливим етапом у діяльності Руху було проведення роз’яснювальної роботи в регіонах за основними положеннями основного документа держави. Народний Рух зумів відстояти свою позицію в Конституції про український народ, про державну мову, символіку, державну власність, права людини. Багато основних положень Конституції України були закладені в програмові документи Народного Руху України, висловлювались на його форумах, з’їздах, зборах та мітингах.

Отож, прийняття нової Конституції України ознаменувало завершення важливого етапу у розвитку нашого суспільства і держави, у становленні національної системи права, створенні правових основ дійсно суверенної і незалежної України.

Джерела та література

1. Кульчицький С. Закономірності державотворчого процесу у незалежній Україні. — К., 2001. — 159 с.
2. Гончарук Г, Шановська О. Національна ідея і Народний Рух України. — Одеса: Астропринт, 2004. — 169 с.
3. Діденко Ю. В. Народний Рух України у державотворчих процесах України (1989–2002). — Одеса: Астропринт, 2006. — 174 с.
4. Кемінь В., Ткаченко В. Україна: шлях до себе. — К.: Видавничий центр “Друк”, 1998. — С. 33.
5. Чорновіл В. Оцінка проекту Конституції України // Час-Тіме. — 1995. — 24 листопада.
6. Якщо не я, то хто ж?.. / Уклав Г. Васишин. — К.: Аверс, 1998. — Ч. 2. — С. 33.
7. Фоменко В. Невже праві завжди праві? // Правда України. — 1996. — 28 березня.
8. Якщо не я, то хто ж?.. / Уклав Г. Васишин. — Там само. — С. 33.
9. Якщо не я, то хто ж?.. / Уклав Г. Васишин. — Там само. — С. 33.
10. Конституція на барикадах // Час-Тіме. — 1996. — 29 березня.
11. Якщо не я то хто ж?.. / Уклав Г. Васишин. — Там само. — С. 38.
12. Конституція на барикадах. — Там само.
13. Фоменко В. Невже праві завжди праві? // Правда України. — 1996. — 28 березня.
14. Конституція на барикадах. — Там само.
15. Як приймалася Конституція: правда і вигадки // Час-Тіме. — 1996. — 5 липня.
16. Як приймалася Конституція: правда і вигадки. — Там само.
17. Товариш. — 1996. — № 29. — Липень.
18. Молода Галичина. — 1996. — 11 липня.
19. Якщо не я, то хто ж?.. / Уклав Г. Васишин. — Там само. — С. 38.
20. Петиційна кампанія завершена. Петиційна кампанія продовжується // Час-Тіме. — 1996. — 19 липня.
21. Час-Тіме. — 1996. — 28 червня.

Анотації

Киндрачук Н. М. Участие Народного Руха Украины в конституционном процессе.

В данной статье показано участие НРУ в разработке национального законодательства, прежде всего, установлении основных принципов и принятии Конституции Украины, которая юридически закрепила правовое положение провозглашенной независимости Украины, стала программой для дальнейшего развития государства.

Kindrachuk N. M. The participation of Narodnyj Rukh Ukrainy in the constitutional process.

The article shows the participation of the NRU in the creation of national legislation and primarily in identifying the main principles and subsequently adopting the Constitution of Ukraine, which legally fixed the proclaimed independence of Ukraine and became a program for the further development of the state.

О. В. Цуц

**УКРАЇНСЬКО-ЧЕСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В СФЕРІ
КУЛЬТУРИ І ОСВІТИ (90-І РР. ХХ СТОЛІТТЯ)**

Важливою складовою українсько-чеських міждержавних відносин є співробітництво в гуманітарній та культурно-духовній галузях, яке впливає не лише на формування дієвих механізмів для взаємозбагачення духовної культури обох народів, але й на процеси взаємовпливу у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Проблема становлення системи культурного співробітництва між Україною та Чеською Республікою впродовж 1990-х років ХХ століття ще не стала предметом окремого дослідження в сучасній українській історіографії. Існують лише окремі наукові та публіцистичні розвідки щодо загальних аспектів українсько-чеського двостороннього співробітництва. Так, в “Енциклопедії Українознавства” під редакцією В. Кубійовича [1] міститься інформація довідкового характеру про взаємини між обома країнами від часів Київської Русі і до 1980х рр. Наступний розвиток контактів на всіх рівнях міждержавних відносин наприкінці 90-х рр. проаналізовано у статті С. Устича “У руслі успішного співробітництва”[2]. У публікації Б. Заїца “У чеському дзеркалі”[3] висвітлено діяльність української еміграційної громади у Чеській Республіці.

Тому на основі текстів угод, архівних матеріалів Центрального Комітету Комуністичної Партії України, Служби Президента України з міжнародних питань за 1991–1994 роки та Міністерства закордонних справ Чеської Республіки, довідкової літератури й інформативних повідомлень періодичних видань, у даній статті здійснено спробу дослідити налагодження українсько-чеської співпраці в сфері культури і освіти, про-